

Tamara Stanković*
Fakultet tehničkih nauka,
Univerzitet u Novom Sadu

UDK: 811.163.41-112'37
DOI:10.19090/gff.v50i1.2578
orcid.org/0009-0004-5183-8492
Originalni naučni rad

ISTORIJSKI UZROCI I SEMANTIČKI MEHANIZMI NASTANKA LAŽNIH PAROVA**

Ovaj rad bavi se pregledom osnovnih uzroka i semantičkih mehanizama nastanka lažnih parova. U uvodnom delu rada pojam lažnih parova je najpre definisan, a potom su predstavljene relevantne klasifikacije. U centralnom delu rada prikazuju se uzroci nastanka lažnih parova među kojima se izdvajaju dva vodeća – zajedničko nasleđe i jezičko pozajmljivanje. U prvom slučaju reči klasičnog porekla bivaju preuzimane u različitim jezicima s različitim značenjima, dok u drugom slučaju reči nakon procesa pozajmljivanja razvijaju nova značenja u jeziku primaocu. Naposljetku, kao vodeći semantički mehanizmi uspostavljanja lažne parnosti razmatraju se metafora, metonimija, semantička specijalizacija, semantička generalizacija, pejorizacija i melioracija.

Ključne reči: lažni parovi, istorijska lingvistika, dijahronijska semantika, jezičko pozajmljivanje, leksičko značenje

1. UVOD

Proučavanju lažnih parova, kao međujezičkom fenomenu, u ovome radu pristupiće se iz perspektive dijahronijske lingvistike. Ovakav, istorijski zasnovan pristup lažnim parovima pruža temeljne uvide u sama izворишта njihovog porekla te prati njihov semantički razvoj. Nakon uvodnog razmatranja postojećih definicija i značajnijih tipologija u literaturi, predstavimo osnovne istorijske uzroke nastanka lažnih parova te glavne semantičke mehanizme kojima se oni uspostavljanju. Sve razmatrane pojave biće potkrepljene primerima iz različitih evropskih jezika.

* tamara.stankovic@uns.ac.rs

** Rad predstavlja uređenu verziju seminarског rada iz predmeta Istorijska lingvistika na doktorskim studijama, koji je rađen pod mentorstvom prof. dr Jasmine Grković-Mejdžor.

1.1. Definicije i tipologije lažnih parova

Na početku, bitno je naglasiti da se u domaćoj literaturi, pored termina lažni parovi, sreću i termini lažni prijatelji, lažni rođaci, međujezička homonimija. U ovom radu koristiće se termin lažni parovi¹.

Sažeto rečeno, lažni parovi su „leksičke jedinice dvaju jezika koje su po obliku sasvim slične a po značenju sasvim različite” (Ivir, 1978: 113). Sličnu i nešto precizniju definiciju nudi Čamizo Domingez (Chamizo Domínguez, 2008: 1), koji lažne parove definiše kao „jezičku pojavu pri kojoj dve reči u dva različita jezika imaju isti ili veoma sličan fonološki i/ili grafološki oblik, a značenja su im potpuno ili delimično različita”. Kao ilustrativan primer autor navodi engleski pridev *fastidious* i njegov lažni španski par *fastidioso*. U engleskom jeziku *fastidious* ima značenje ‘temeljan, pažljiv, detaljan’, dok španski pridev *fastidioso* znači ‘dosadan, naporan’ (Chamizo Domínguez, 2008: 10). Prčić (2012: 205) primećuje da se analizom literature koja se bavi fenomenom lažnih parova i njihovim definisanjem najčešće prepliću tri komponente: 1. dve reči u dva jezika, s potencijalnom etimološkom povezanošću 2. isti ili sličan grafološki ili fonološki oblik, te 3. potpuno ili delimično različito značenje.

Kada je reč o klasifikaciji lažnih parova, prvu, za ovaj rad relevantnu distinkciju nudi Čamizo Domingez (Chamizo Domínguez, 2008: 4-8). On razlikuje slučajne lažne parove² (eng. *chance false friends*) i semantičke lažne parove (eng. *semantic false friends*). Prva grupa slučajnih lažnih parova predstavlja slučajeve gde dve reči imaju isti ili sličan grafološki i/ili fonološki oblik u dva jezika, ali bez ikakve semantičke i etimološke spone koja bi objasnila sličnost u obliku. Kao primer autor navodi špansku reč *misa* ‘misa’ i slovačku reč *misa* ‘tanjir za serviranje’. Reči nemaju semantičku povezanost, iako imaju potpunu obličku podudarnost. Mnoštvo primera beleži i Ljubičić (2003), koja ovakve parove naziva slučajnim homofonima. Među njima nalazimo englesku reč *cold* ‘hladan’ i italijansku *caldo* ‘vruć’ koje imaju podudarne oblike, ali ne i etimološku povezanost, iako se nalaze u istom semantičkom polju.

Nasuprot prvoj grupi nalaze se semantički lažni parovi, grupa koja će biti od posebnog značaja za ovaj rad. Čamizo Domingez (Chamizo Domínguez, 2008) definiše semantičke lažne parove kao reči koje su iste ili slične u dva jezika i koje su etimološki povezane. Zajednička etimologija u tom slučaju podrazumeva isti

¹ Detaljniji prikaz terminologije nudi Bunčić (2000).

² U pitanju je prevod autora rada. Prčić (2012: 209) ovakve slučajeve naziva nemotivisanim lažnim parovima.

izvorni jezik, najčešće latinski ili grčki, ili pak proces pozajmljivanja reči iz jednog jezika u drugi. U oba slučaja, kod ovakvih lažnih parova došlo je do promena u značenju. Oni se dalje mogu podeliti na dve podgrupe: 1. potpuni semantički lažni parovi (eng. *full semantic false friends*), i 2. delimični semantički lažni parovi (eng. *partial semantic false friends*). Kod potpunih lažnih parova značenja su u potpunosti različita te se jedna reč nikako ne može prevesti drugom rečju, iako su oblički slične. Na primer, autor navodi englesku imenicu *topic* i špansku *tópico*. Obe imenice potiču od istog etimona – grčke reči *topos* ‘mesto’. Međutim, u engleskom jeziku imenica je prošla kroz proces melioracije te u savremenom jeziku označava temu razgovora, dok je u španskom reč prošla kroz suprotan proces pejorizacije te se odnosi na vulgaran ili trivijalan izraz. Iz navedenog sledi da, iako su reči etimološki povezane, njihova značenja u današnjem engleskom i španskom potpuno su udaljena. S druge strane, delimični semantički lažni parovi ispoljavaju određena zajednička značenja, ali istovremeno i nepoklapanja u drugim značenjima. Kao ilustrativan primer autor nudi španski pridev *inexcusable* i engleski *inexcusable*. Oba prideva potiču od latinskog oblika *inexcusabilis* i dele značenje ‘neoprostiv, koji nema opravdanja’. Međutim, u španskom jeziku beleži se i značenje ‘neizbežan’, što ukazuje na to da je španski pridev razvio bogatiju polisemiju.

Delom podudarnu tipologiju lažnih parova nudi Ivir (1978: 113-125). Nalik prethodno predstavljenoj podeli, Ivir razlikuje lažne parove sa potpuno različitim značenjem i lažne parove s delimičnim preklapanjem u značenju. Prvu grupu ilustruju mnogobrojni englesko-srpski primeri poput: *extravagant* ‘rasipan’ – *ekstravagantan* ‘ekscentričan’, *eventual* ‘krajnji, konačan’ – *eventualan* ‘moguć’, *actual* ‘stvaran, zbiljski’ – *aktuelan* ‘trenutan, sadašnji’. S druge strane, lažni par s delimičnim preklapanjem u značenju uočava se u sledećem primeru: eng. *professor* ‘zvanje nastavnika na fakultetu’ – srp. *profesor* ‘zvanje nastavnika u srednjoj školi’, ‘zvanje nastavnika na fakultetu’. Preklapanje u značenjima ogleda se u zajedničkom značenju ‘nastavnik na fakultetu’, dok se nepodudarnost uočava u širem značenju srpske reči profesor. Pored dva navedena tipa, Ivir razlikuje i prave parove s jednakim značenjem, ali različitim kolokacijskim potencijalom, te izmišljene lažne parove. Vredi napomenuti da se lažna parnost kod ove dve grupe ne zasniva na različitoj semantici reči te oni neće biti bliže predstavljeni.

Naposletku, ukazaćemo kratko i na rad Gudurić i Drobnyak (2010) u kojem autorke pronalaze brojne lažne parove među srpskim, francuskim i italijanskim rečima, te nude nešto kompleksniju tipologiju usled građe ekscerpirane iz triju jezika. Predstavljena tipologija takođe se temelji na potpuno

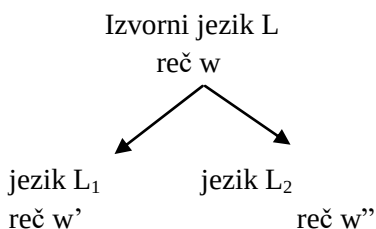
ili delimično različitoj semantici reči koje potiču od istog latinskog etimona, te donosi mnogobrojne primere u kojima se potpuna ili delimična lažna parnost uspostavlja u dvama ili trima jezicima. Potonji slučaj ilustrovaćemo primerom autorki. Naime, srpska reč *poltron* ‘ulizica’, francuska *poltron* ‘plašljiv’ i italijanska *poltrona* ‘stolica’ nemaju međusobno podudarna značenja, te istovremeno čine lažne parove u sva tri posmatrana jezika.

U narednim redovima sledi pregled istorijskih uzroka nastanka lažnih parova uz napomenu da će se u ovome radu pojam lažne parnosti shvatati prema gorenavedenoj, a za ovaj rad najprimerenijoj definiciji autora Prčića (2012).

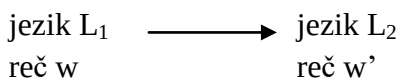
2. ISTORIJSKI UZROCI NASTANKA LAŽNIH PAROVA

Traganje za istorijskim uzrocima nastanka lažne parnosti među rečima različitih jezika neizbežno vodi do pojmova jezici u kontaktu i jezičko pozajmljivanje. Fenomen lažnih parova, kao vid jezičke interferencije, postoji verovatno koliko i sami prirodni jezici, iako je zvanično imenovan tek 1928. godine kada su Maksim Kesler i Žil Derokinji prvi put upotreбили termin *faux amis du traducteur*, tj. prevodiočevi lažni prijatelji (Chamizo Domínguez, 2008: 1). Kako Filipović (1986: 19) ističe, jezici su morali dolaziti u kontakt od samih svojih početaka i posledično uticati jedni na druge u raznim oblicima i raznim okolnostima. Ipak, proučavanje jezičkih dodira, tvrdi Filipović, privlači više pažnje lingvista tek krajem 18. veka, kada su se leksikografi suočili s problemom posuđenica. Kontakti dvaju jezika ogledaju se u procesu jezičkog pozajmljivanja tj. procesa pri kojem jezik primalac (Jp) preuzima u svoj sastav reč ili frazu jezika davaoca (Jd) i u kojem dolazi do jezičke interferencije (Filipović, 1986: 17). Stoga, lažni parovi mogu se smatrati vidom jezičkog pozajmljivanja u kojem se mogu razlikovati dva slučaja: 1. internacionalizmi tj. reči klasičnih jezika (grčkog ili latinskog) bivaju preuzeti od strane dvaju jezika, ali s različitim značenjima ili su u njima razvile različita značenja, 2. reči jednog jezika bivaju preuzete u drugi jezik, ali u njemu poprimaju drugačija značenja u odnosu na jezik davalac (Ivir, 1978: 113). Nastanak lažnih parova ilustrovan je šemom po uzoru na Bunčić (2000: 39):

a) zajedničko nasleđe

b) pozajmljivanje

Kao primer lažnih parova koji imaju zajedničko klasično poreklo, ali ne i isto značenje na sinhronom planu, mogu poslužiti srodnice koje navodi Broz (2008: 217): eng. *sensible*, nem. *sensibel*, šp. *sensible* i hrv. *senzibilan*. Sve četiri reči imaju latinski etimon, ali u engleskom jeziku razvilo se značenje koje nije zabeleženo u ostala tri navedena jezika. U engleskom jeziku kao prvo značenje u rečnicima navodi se ‘razuman, praktičan, koji dobro prosuđuje’, dok se u drugim pomenutim jezicima pridev koristi u značenju ‘osetljiv’.

Nasuprot internacionalizmima, izvor lažne parnosti leži i u jezičkom pozajmljivanju među jezicima koji dolaze u kontakt. Na primer, kako navodi Prčić (2012: 214), srpski jezik je pozajmio reč *insert* iz engleskog jezika. Međutim, u srpskom i engleskom značenja su sasvim suprotna. U srpskom *insert* označava kratak isečak, odlomak (često iz filma ili serije), dok u engleskom jeziku *insert* označava umetak, dodatak (često u novinama i časopisima). Antunović (1996: 6) spominje primer pozajmljenice *fikser* iz engleskog koja u hrvatskom standardu ima značenje ‘uživalac droge’, dok u engleskom jeziku primarno označava osobu koja je vešta u nameštanju događaja, najčešće na nepošten način. Naposljetku, engleska reč *meeting* koja se odnosi na sastanak, često poslovni, na kojem se nešto diskutuje ili odlučuje, preuzeta je i u srpskom i u španskom jeziku. Međutim, Prčić (2012: 213) navodi da se značenje reči *miting* u srpskom i te kako razlikuje u odnosu na engleski model. Isto zapaža i Čamizo Domingez (Chamizo Domínguez, 2008: 82) za špansku reč *mitin*. U srpskom i španskom replika se odnosi isključivo na skup političkog karaktera, često na otvorenom prostoru, na kom se slušaju govori političara.

U narednom odeljku uslediće prikaz semantičkih procesa koji dovode do divergencije u značenjima, nezavisno od toga da li parovi imaju isto klasično poreklo ili su, pak, nastali pozajmljivanjem iz jednog jezika u drugi.

3. SEMANTIČKI MEHANIZMI NASTANKA LAŽNIH PAROVA

O semantičkim promenama, te njihovoj kognitivnoj utemeljenosti, raspravlja se još od doba mladogramatičara s kraja 19. veka, kako primećuje Grković-Mejdžor (2013: 219-221). Metafora tada biva prepoznata i opisivana kao vodeći mehanizam semantičkih promena, uz sadejstvo metonimije, te drugih procesa poput suženja i širenja značenja i melioracije. Danas, o metafori i drugim srodnim kognitivnim mehanizmima, najviše se govori u okrilju kognitivne lingvistike – grane lingvistike kojoj se neretko pripisuje prepoznavanje metafore kao temelja ljudske kognicije te značenjskih promena u jeziku.

Kada su u pitanju lažni parovi i značenjske nepodudarnosti, u literaturi se kao dominantni mehanizmi-pokretači semantičkih promena navode upravo pomenuta metafora, metonimija, potom suženje i proširenje značenja, te melioracija i pejorizacija (Chamizo Domínguez, 2008; Campbell, 2020; Ivir, 1978; Prčić, 2012; Broz, 2008; Ljubičić, 1998; Filipović, 1986). Prva četiri mehanizma nazivaju se i klasičnim kvartetom semantičkih promena denotativnog značenja, dok se melioracija i pejorizacija svrstava u promene nedenotativnog karaktera (Geeraerts, 1997: 94).

U nastavku sledi detaljniji prikaz šest navedenih mehanizama koji dovode do lažne parnosti.

3.1. Metafora

Promena značenja, bez obzira na njene uzroke, mora biti zasnovana na određenoj vezi – asocijaciji – između starog i novog značenja (Ullmann, 1965: 238). Kada je u pitanju promena značenja zasnovana na metafori, veza između dvaju značenja počiva na sličnosti dvaju pojmova o kojima se govori. U novijem dobu, u okviru kognitivne lingvistike, govori se o mapiranju ili preslikavanju između izvornog domena (eng. *source domain*) i ciljnog domena (eng. *target domain*) odnosno o razumevanju jednog pojmovnog domena putem drugog (up. Lakoff & Johnson, 2003; Evans & Green, 2006; Kövecses, 2010). Pojmovni domen se ukratko može definisati kao koherentno organizovano ljudsko iskustvo na koje se oslanjamo pri razumevanju drugog domena (Kövecses, 2010: 4). Na primer, razumevanje domena količine zasnivaće se na domenu vertikalnosti.

Stoga, u rečenici *Dobila je visoku ocenu na testu*, pridev *visok* ne odnosi se na fizičku visinu već na dobru ocenu (Evans & Green, 2006: 286). Bitno je naglasiti da kada se govori o metafori, govori se o načinu na koji ljudi poimaju svet oko sebe, tj. o načinu na koji je ljudska kognicija ustrojena. Drugim rečima, metafora je pre svega kognitivni proces koji se ogleda na jezičkom planu.

Ilustrativan primer lažne parnosti među internacionalizmima utemeljene na metafori nudi Broz (2008: 212-213). Engleska reč *etiquette* ‘bonton, pravila ponašanja’ predstavlja lažni par svojim srođnicama u španskom, nemačkom i hrvatskom jeziku. Naime, španska *etiqueta*, nemačka *Etikett* te hrvatska *etiketa* zadržale su kao prototipično značenje svoje osnovno, konkretno značenje ‘etiketa, listić, tiket’. U engleskom jeziku, tvrdi Broz (2008), rečnici savremenog engleskog jezika više ne beleže prvobitno značenje reči od kojeg je krenula metaforizacija. S druge strane, rečnici ostalih triju jezika beleže i metaforična značenja, ali tek kao sekundarna. Lažna parnost u ovom slučaju potiče od metafore APSTRAKTNOST JE KONKRETNO. Međutim, kako argumentuje Broz (2008), pri razvoju novog značenja sudelovala je i metonimija. Ukoliko primetimo da su pravila bila ispisivana na listiću, parčetu papira, može se zaključiti da je na delu metonimija PREDMET UMESTO FUNKCIJE.

Još jedan primer lažne parnosti zasnovane na metafori jeste ranije pomenut primer engleske reči *sensible*. U savremenom engleskom jeziku prototipično značenje reči proisteklo metaforizacijom razlikuje se od srodnih reči u španskom, nemačkom i hrvatskom. Kako objašnjava Broz (2008: 217), putem sinestetičke metafore RAZMIŠLJANJE SU OSEĆANJE, u engleskom se namesto značenja ‘osetljiv’ razvija značenje ‘razuman, praktičan, koji dobro prosuđuje’.

Najzad, vredno spomenuti lažne parnosti koje počivaju na pretpostavljenim sličnostima ljudi i životinja tj. njihovih osobina. Drugim rečima, izuzetno produktivna i u literaturi visoko zastupljena metafora jeste LJUDI SU ŽIVOTINJE. Zanimljiv primer jeste polisemija reči *kamila* u različitim jezicima (Chamizo Domínguez & Nerlich, 2002: 1839). Naime, reči koje označavaju kamilu u mnoštvu evropskih jezika iste su etimologije tj. potiču od aramejske reči *gamlā*, i u svim se jezicima koriste pri označavanju iste životinje. Međutim, zahvaljujući gorenavedenoj metafori, različiti jezici leksikalizovali su različita prenesena značenja. Posledično, uspostavili su se semantički lažni parovi kada se reč *kamila* koristi u figurativnom značenju. Na primer, u nemačkom jeziku, kada se neko naziva kamilom, ističe se da je on glup (posebno u idiomu *Ich Kamel!* ‘Kako sam glup!’). S druge strane, u španskom jeziku, rečju *camello* upućuje se na osobe koje prodaju drogu u manjim količinama. Nadalje, Čamizo Domínguez (Chamizo Domínguez, 2008: 103) beleži metaforična značenja u portugalskom i italijanskom

jeziku. Dok u portugalskom *camelo* označava papučara, muškarca koji ne protivreči svojoj ženi, u italijanskom *cammello* označava ružnu osobu. Navedeni primeri pokazuju kako se lažni parovi formiraju na osnovu različitih asocijacija govornika različitih jezika tj. na osnovu pretpostavljenih životinjskih osobina i njihove sličnosti s ljudima.

3.2. Metonimija

Za razliku od metafore, kada je reč o metonimiji, govori se o promeni značenja zasnovanoj na bliskosti iliti dodirnosti dvaju pojmova (Ullmann, 1965: 239). Na primer, u rečenici *Amerika ne želi još jedan Perl Harbor*, mesto Perl Harbor konceptualno je blisko samom događaju tj. napadu na ovu luku koji se tu odigrao u Drugom svetskom ratu. Iz ugla kognitivne lingvistike, Ulmanova bliskost razume se kao upućivanje jednim pojmom na drugi, njemu blizak pojam odnosno posredi je metonimijski prenos pri kom jedan pojam-entitet pruža mentalni pristup drugom u okviru istog domena (Kövecses, 2010: 145).

Ilustrativan primer u kojem dolazi do nastanka lažne parnosti usled metonimijskog mehanizma nudi Broz (2008: 213). U engleskom jeziku reč *fabric* 'tkanina' predstavlja lažni par svojim etimološkim srođnicama u nemačkom, španskom jeziku i srpskom jeziku³. U data tri jezika, reči *Fabrik*, *fábrica* i *fabrika*, navedene redom, dele značenje mesta gde se odvija proizvodnja. Međutim, delovanjem metonimijskog prenosa PROIZVOĐAČ UMEŠTO PROIZVEDENOG PREDMETA u engleskom se značenje imenice izmenilo, te se rečju *fabric* označava proizvod tj. još konkretnije posebna vrsta proizvoda – tekstil. U rečnicima savremenog engleskog može se pronaći i značenje 'fabrika', ali s obeležjem retke ili zastarele upotrebe.

Nekoliko primera englesko-srpske lažne parnosti u kojima je posredi metonimija nudi Prčić (2012: 214). Srpski jezik preuzeo je iz engleskog reči *kasting* (eng. *casting*) i *PR* /pi-ar/ (eng. *PR*, akronim od *public relations*). U engleskom jeziku *casting* označava audiciju za izbor glumaca, dok *PR* predstavlja odnose s javnošću. Međutim, anglicizmi u srpskom i njihovi engleski modeli ne dele potpuno isto značenje usled delovanja metonimije pri njihovoj adaptaciji. U

³ U izvornom radu autor Broz navodi bošnjački jezik pored nemačkog i španskog pošto je u hrvatskom varijetetu u upotrebi dominantna reč *tvornica*. S obzirom na to da autor ovog rada zastupa stav po kojem su hrvatski, bošnjački i srpski zapravo varijeteti jednog jezika, u slučajevima gde se analiziraju reči bošnjačkog ili hrvatskog varijeteta može se smatrati da se ista pojava odnosi i na srpski.

srpskom jeziku navedeni anglicizmi označavaju osobe koje su izabrane na audiciji, odnosno osobu koja je zadužena za odnose s javnošću. Stoga, lako se uočava Ulmanova bliskost među samom radnjom (izbor glumaca, odnosi s javnošću) i pojedincima koji su uključeni u nju.

3.3. Suženje značenja – semantička specijalizacija

Suženje značenja predstavlja semantičku promenu pri kojoj dolazi do suženja opsega značenja reči što posledično dovodi do upotrebe reči u manje konteksta nego pre promene (Campbell, 2020: 121). Drugim rečima, novo značenje stoji u odnosu podređenosti starom značenju pošto mu opseg primene čini samo deo opsega starog značenja (Geeraerts, 1997: 95). Ulman (Ullmann, 1965: 258) ističe da, iako se opseg suzio, reč je postala značenjski bogatija pošto ima dodatne semantičke odlike, odnosno, kako Prčić (2012: 213) navodi, reč ima više obeležja smisla. Ilustracije radi, prikladnim se čini Ulmanov (Ullmann, 1965) primer engleske reči *voyage* koja je nekada označavala putovanje. Danas, međutim, reč *voyage* suzila je svoj opseg te označava isključivo putovanje po moru ili drugoj vodenoj površini. Sličan primer semantičke specijalizacije jeste engleska reč *queen* koja se najpre upotrebljavala se pri označavanju žene, tj. osobe ženskog pola, dok se u savremenom engleskom reč odnosi isključivo na ženskog vladara ili kraljevu suprugu (Geeraerts, 1997: 96).

Često citiran primer lažne parnosti uspostavljene mehanizmom semantičke specijalizacije jeste englesko-srpski par *juice* i *đus*. Engleska reč označava sok, bilo od voća, bilo od povrća, dok je anglicizam značenjski uži u odnosu na svoj engleski model, te se odnosi samo na sok od narandže. Pored navedenog primera, Prčić (2012: 213-214) razmatra i sledeće englesko-srpske lažne parove nastale dejstvom specijalizacije: *meeting* i *miting*, *basketball* i *basket*, *container* i *kontejner*. Prvi par, ranije pomenut u radu, predstavlja lažno prijateljstvo usled suženja značenja srpske reči *miting* na skup isključivo političkog karaktera. U engleskom jeziku *meeting* označava poslovni, zvanični sastanak te ima širi značenjski opseg. *Basketball* 'košarka' lažni je par pozajmljenici *basket* pošto je ona u srpskom jeziku suzila svoje značenje na košarku koja se igra na jednom košu. Slično prethodnim primerima, *container* u engleskom označava velik limeni sanduk za prevoz robe, dok preuzeti anglicizam *kontejner* ima uže značenje i odnosi se na sanduk za odlaganje otpadaka. Vredi spomenuti još jedan primer lažne parnosti usled suženja značenjskog polja pozajmljenice. Ljubičić (1998: 22) primećuje da lažni par čine francuska reč *boutique* 'prodavnica, trgovačka radnja' i hrvatska reč *butik*. U hrvatskom je procesom suženja pozajmljenica poprimila

značenje prodavnice u kojoj se prodaje modna odeća, često dostupna u malom broju primeraka. *Rečnik srpskoga jezika* takođe beleži da se butik odnosi na prodavnicu gde se obično prodaje pomodna roba, konfekcija i sl. (Nikolić, 2011: 117).

3.4. Proširenje značenja – semantička generalizacija

Nasuprot suženju značenja, semantičko proširenje predstavlja promenu pri kojoj se opseg značenja reči širi tako da se ona može upotrebiti u više konteksta nego ranije (Campbell, 2020: 120). Novonastalo značenje ima manje obeležja smisla u odnosu na pređašnje, što ga čini generalizovanim (Prčić, 2012: 214). Takođe, opseg novog značenja obuhvata opseg starog pošto je značenjski širi (Geeraerts, 1997: 95). Ovaj semantički mehanizam bliže ilustruje Ulmanov primer francuskog glagola *arriver* (Ullmann, 1965: 260-261). Naime, glagol *arriver* nekada je označavao dostizanje obale, morske ili rečne, dok danas, u savremenom francuskom, glagol ima opštije značenje stizanja na bilo koje odredište.

Nekolicinu primera englesko-srpske lažne parnosti zasnovane na semantičkoj generalizaciji anglicizma nudi Prčić (2012: 214). Jedan od njih su lažni parovi eng. *marketing* i srp. *marketing*. Reč *marketing* preuzeta je iz engleskog jezika u svom izvornom značenju 'delatnost popularisanja i prodavanja proizvoda ili usluga, uključujući istraživanje tržišta i reklamiranje'. Međutim, u srpskom jeziku, usled sve slobodnije upotrebe anglicizma, reč je prošla kroz proširenje svog opsega te je pored prvobitnog značenja razvila i novo značenje koje, kao takvo, ne postoji u engleskom jeziku. Novo značenje, na osnovu kog se uspostavilo lažno prijateljstvo, jeste 'reklamiranje na televiziji ili radiju'. Novonastalo značenje zabeleženo je i u *Srpskom rečniku novijih anglicizama*, u kom se kao približni sinonim navodi EPP (Prčić, Dražić & Milić, 2021: 357-358). Još jedan ilustrativan primer primećuje se upravo u pomenutom rečniku. Naime, reč *podkast* preuzeta je iz engleskog jezika, prema modelu *podcast*, u svom izvornom značenju 'digitalni audio-fajl koji se može preuzeti s interneta te reprodukovati na sopstvenom uređaju'. Međutim, lažna parnost nastaje kada anglicizam kao deo srpskog jezika dalje širi svoj značenjski opseg te uključuje, pored zvučnog, i sadržaj u video-formatu (Prčić i dr., 2021: 430).

3.5. Pejorizacija značenja

Pejorizacija se može ukratko definisati kao semantička promena pri kojoj reči zadobijaju negativna asocijativna obeležja tj. proces pri kojem govornici negativno procenjuju značenje reči (Campbell, 2020: 122-123). Pejorizaciju bliže ilustruje istorijski razvoj engleskog prideva *silly* 'blesav, tupav'. U staroengleskom pridev *sālig* imao je značenje 'srećan' koje se u srednjoengleskom menja u 'naivan, vredan žaljenja'. U savremenom engleskom pridev ima negativno obeleženo značenje 'blesav, tupav'. Ulman (Ullmann, 1965: 261) ističe da je pogoršanje značenja toliko često da su ga neki od ranih semantičara smatrali fundamentalnom težnjom ljudskog poimanja.

Lažna parnost zasnovana na negativno vrednovanoj reči prikladno prikazuju španska imenica *sujeto* i engleska *subject* (Chamizo Domínguez, 2008: 124-125). Iako reči u oba jezika imaju značenja 'predmet, tema, subjekat' u naučnim, filozofskim te lingvističkim kontekstima, u španskom jeziku zapaža se i dodatno, pejorativno obeleženo značenje koje uzrokuje lažnu parnost. Naime, imenica *sujeto* označava i bezvrednu osobu ili osobu vrednu prezira. Kako ovako negativno značenje nije zabeleženo u engleskom, navedene dve imenice čine (delimične) lažne parove.

S druge strane, Prčić (2012: 214) beleži primere pejorizacije značenja u srpskom kod pozajmljenih reči iz engleskog. Jedan tako utemeljen lažni par čine engleska reč *boss* 'šef' i anglicizam u srpskom *bos*. U srpskom jeziku *bos* nosi pejorativno značenje 'šef grupe ili organizacije, ponekad na ivici zakona'. Isti proces odražava i anglicizam *dil*, prema engleskom modelu *deal* 'dogovor'. Reč *dil* nije asocijativno neutralna, već se najčešće vezuje za tajni dogovor. Pejorizaciju ove reči te uspostavljenu lažnu parnost lepo ilustruje rečenica *Saznalo se da su njih dvojica imali tajni predizborni dil* (Prčić i dr., 2021: 147).

3.6. Melioracija značenja

Melioracija predstavlja proces pri kojem reč biva postepeno pozitivno vrednovana. Ulman (Ullmann, 1965: 263) primećuje da je melioracija kroz istorijski razvoj jezika bivala manje zastupljena u poređenju s pejorizacijom. Štaviše, melioracija ponekad ne predstavlja razvoj neutralog značenja ka pozitivnom, već često postepeno slabljenje izrazito negativnog ekspresivnog obeležja. Primer potonjeg pravca melioracije jeste engleski glagol *blame* 'kriviti' koji etimološki potiče od glagola *blaspheme* 'bogohuliti'.

Retkost melioracije pri preuzimanju reči iz stranog jezika, preciznije iz engleskog u hrvatski, potvrđuje i Filipović (1986) koji u svom korpusu ne nalazi primere melioracije pozajmljenice. Ni Prčić (2012) ne navodi primere poboljšanja značenja anglicizma što bi dovelo do lažne parnosti. Usled nedostatka englesko-srpskih primera, za ilustraciju melioracije kao mehanizma uspostavljanja lažnih parova iskoristimo špansku kolokaciju *de pata negra*, koju analizira Čamizo Domingez (Chamizo Domínguez, 2008: 123-124). Doslovan prevod kolokacije bio bi 'od crne nogice', a sama fraza dobijena je elipsom od *jamón de pata negra* 'šunka od crne iberijske svinje'. Kako je za pravilnu, pozitivno obeleženu upotrebu kolokacije *de pata negra* neophodno dobro poznavanje španskog, ali i posedovanje kulturne kompetencije, mnogim govornicima francuskog ili portugalskog doslovan prevod srodnica *patte negre* odnosno *pata negra* bio bi potpuno nejasan. Naime, šunka iberijske svinje visoko je cenjena zbog svog ukusa, što je dovelo do melioracije same fraze *de pata negra*, te posledično njene upotrebe za bilo kakvu vrstu izvrsnosti, a posebno pri opisu karakternih osobina. Kako ovako meliorativno značenje nije prisutno u srodnom francuskom ili portugalskom, uspostavljena je lažna parnost među kolokacijama.

4. ZAKLJUČAK

Izučavanje lažnih parova iz dijahronijske perspektive omogućava uvide u same korene njihovog nastanka. Istorijski gledano, dva su moguća puta kojima se lažna parnost uspostavlja među rečima različitih jezika: internacionalizmi istog etimona razvijaju različita značenja u različitim jezicima, ili se pak pozajmljenice slobodno upotrebljavaju u jeziku primaocu te se značenjski modifikuju. Od značajnijih semantičkih mehanizama koji oblički slične reči značenjski udaljavaju izdvajaju se metafora, metonimija, specijalizacija, generalizacija, te melioracija i pejorizacija. U radu su uzroci i semantički mehanizmi ilustrovani brojnim primerima iz različitih evropskih jezika. Naposletku, treba naglasiti da otkrivanje kognitivnih puteva kojima se lažni parovi uspostavljaju pruža ne samo lingvistički vredna saznanja, već zainteresovanom istraživaču govori o načinu konceptualizacije stvarnosti govornika jednog jezika. Poznavanje motiva koji se kriju iza lažnih parova doprinosi kulturnoj kompetenciji te sprečavanju potencijalnih nesporazuma među govornicima različitih jezika.

Tamara Stanković

HISTORICAL CAUSES AND SEMANTIC MECHANISMS OF THE FORMATION OF FALSE FRIENDS

Summary

Approaching the phenomenon of false friends from a diachronic perspective, this paper aims at shedding light on the roots of their formation. The author strives to offer an overview of the most common causes and semantic mechanisms behind false friendships. In order to present the reader with potential causes for the formation of false friendship between words of different languages, two leading causes have been discussed. On one hand, internationalisms of the same classical etymon are adopted with or develop different meanings in different languages, resulting in false friendships. On the other hand, linguistic borrowing can also lead to false friends, as loanwords may develop new meanings in the receiving language. Among the significant semantic mechanisms that trigger similar-looking words to drift apart in meaning are metaphor, metonymy, specialization, generalization, as well as amelioration and pejoration. The causes and mechanisms discussed in this paper are illustrated with numerous examples from various European languages. Ultimately, the study of false friends contributes to a deeper understanding of linguistic change and the dynamic relationship between languages over time.

Key words: false friends, historical linguistics, diachronic semantics, linguistic borrowing, lexical meaning

LITERATURA

- Antunović, G. (1996). Anglicizmi i prevođenje: bez konzultinga nema happy enda. *Suvremena lingvistika*, 41– 42 (1–2), 1–9.
<https://hrcak.srce.hr/23937>
- Broz, V. (2008). Diachronic Investigations of False Friends. *Suvremena lingvistika*, 66 (2), 199– 222. <https://hrcak.srce.hr/30555>
- Bunčić, D. (2000). *Das sprachwissenschaftliche Problem der innerslavischen »falschen Freunde« im Russischen*. Staatsexamensarbeit. Köln: Universität zu Köln. Preuzeto sa: <https://kups.ub.uni-koeln.de/5988/>
- Campbell, L. (2020). *Historical Linguistics*. 4th edition. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Chamizo Domínguez, P. J. (2008). *Semantics and Pragmatics of False Friends*. New York– London: Routledge.
- Chamizo Domínguez, P. J., & Nerlich, B. (2002). False Friends: Their Origin and Semantics in Some Selected Languages. *Journal of Pragmatics*, 34(12), 1833–1849.

- Evans, V., & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga.
- Geeraerts, D. (1997). *Diachronic Prototype Semantics*. Oxford: Clarendon Press.
- Grković-Mejdžor, J. (2013). *Istorijska lingvistika: kognitivno-tipološke studije*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. [štampano ćirilicom]
- Gudurić, S., & Drobnyak, D. (2010). „Pravi” i „lažni prijatelji” u francuskom, italijanskom i srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 53(1), 195-204. [štampano ćirilicom]
- Ivir, V. (1978). *Teorija i tehnika prevođenja*. Sremski Karlovci: Centar „Karlovačka gimnazija”.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor. A Practical Introduction*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Ljubičić, M. (1998). Bilješke o semantičkoj specijalizaciji posuđenica. *Suvremena lingvistika*, 45–46(1–2), 17–37. <https://hrcak.srce.hr/23639>
- Ljubičić, M. (2003). Lažni parovi i etimologija. *Filologija*, 40, 79–88. <https://hrcak.srce.hr/165432>
- Nikolić, M. (ured.) (2011). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska. [štampano ćirilicom]
- Prčić, T. (2012). Kako se na engleskom kaže *oldtajmer*? Anglicizmi kao srpsko-engleski lažni parovi. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, 55(2), 203–220. [štampano ćirilicom]
- Prčić, T., Dražić, J., & Milić, M. (ured.) (2021). *Srpski rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Ullmann, S. (1965). *Semántica. Introducción a la ciencia del significado*. Madrid: Aguilar.